

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.14'02'38'44

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/33>

Чакал І. С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОРНІТОНІМИ ЯК ВЕРБАЛІЗОВАНІ КОНЦЕПТИ У НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ АХІЛЛА ТАТІЯ

У статті здійснено когнітивно-семантичний аналіз орнітонімів у давньогрецького роману П. ст. Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт». Метою дослідження був аналіз орнітонімів як вербалізованих концептів, що репрезентують складні ментальні утворення, пов'язані з природою, міфом, риторикою, естетикою, владою та смертю, з урахуванням їхньої семантичної, функціональної та поетичної ролі. Досліджено, як лексеми, що позначають птахів, активують культурні сценарії, алюзії та жанрові моделі, формуючи концептосферу птаха в межах художнього тексту. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено системний аналіз орнітонімів, які утворюють одну з найбільших лексико-семантичних груп серед зоонімів у творі «Левкіппа і Клітофонт»; визначено ядро концепту серед досліджуваних назв птахів (лексема із загальним значенням *ὄρνις*), найбільш уживані лексеми серед видових назв (*ὄ, ἡ ταῦς, ἡ χελιδὼν, ὁ ἀετός*) та орнітоніми, які становлять периферію і мають поодинокі вживання у тексті роману (*ἡ ἀηδὼν, ὁ κύκνος, ὁ ψιττακός, а ὁ кіркός, ἡ κορώνη* etc). Особливу увагу приділено функціональній багатомаровості орнітонімів: охарактеризовано способи вербалізації концептів через окремі лексеми або художні засоби (епітети, порівняння, метафори), екфрастичні описи та алюзії, що формують складну образну систему тексту. Висновки. Орнітоніми в романі – це не просто назви птахів, а мовні репрезентації концептів, які структурують художній простір, формують алюзійне поле тексту і забезпечують когнітивну взаємодію між автором, персонажами і читачем. Їхня вербалізація у тексті є результатом складної когнітивної взаємодії, у межах якої птахи постають як знаки, символи, персонажі і ритори, а концепт «птаха» репрезентується як багатовимірною структурою, в якій переплітаються природне, культурне, міфологічне і поетичне.

Ключові слова: орнітонім, лексична семантика, концепт, вербалізація, наративний дискурс, давньогрецька мова, давньогрецький роман, Ахілл Татій.

Постановка проблеми. Дослідження назв птахів у художніх творах дозволяє виявити глибинні природні образи, що переосмислюються в культурному контексті, набуваючи естетичного й символічного значення. Орнітоніми часто виступають як інтертекстуальні маркери, що поєднують міфологічну спадщину, жанрову традицію та індивідуальну поетику автора. Їхнє функціонування у художньому дискурсі відкриває можливості для аналізу когнітивних моделей, що лежать в основі образотворення, і дозволяє простежити, як мова формує уявлення про світ, природу і людину.

У художньому тексті античного роману птахи постають не лише як елементи природного світу, а як знаки, символи, алюзії, риторичні фігури та міфологічні образи. У романі Ахілла Татія «Лев-

кіппа і Клітофонт» орнітоніми утворюють одну з найпомітніших лексико-семантичних груп серед зоонімів, що дозволяє розглядати їх не лише з позицій частотного чи стилістичного аналізу, а й у межах когнітивної поетики. Кожен орнітонім у тексті роману вербалізує певний концепт – ментальну одиницю, що структурує уявлення про птаха як істоту, знак, персонаж або риторичний ресурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження демонструють зростаючий інтерес до орнітологічної символіки, зоонімії та екфрастичних стратегій у літературі античності та сучасних мовних системах. Р. Чіоффі аналізує образи єгипетських тварин у романі Ахілла Татія, зокрема фенікса, як метафору культурної гібрид-

ності та імперського бачення, акцентуючи на зв'язку між екфразою, ідентичністю та наративною інновацією [12]. Монографія Дж. Майнотта пропонує широке культурологічне осмислення ролі птахів у античному світі, що є релевантним для інтерпретації орнітологічних образів у грецькому романі [17]. У праці А. Грін птахи розглядаються як ключові елементи римської міфології та повсякденного життя, що дозволяє простежити семантичні паралелі між античними і сучасними орнітонімами [13]. Дослідження Дж. Гафа зосереджується на образах птахів у римській поезії, виявляючи їхню метафоричну функцію в контексті тілесності, смерті та трансцендентності [14].

У сучасній лінгвістичній площині Н. Махмудова у своїх працях порівнює фразеологізми з орнітонімами в англійській та узбецькій мовах, демонструючи культурну специфіку зоонімічних компонентів [15; 16]. Українські ж дослідження зосереджуються на семантиці, символіці та лінгвокультурних особливостях орнітонімів у поетичних текстах, фразеології та лексичних системах, що дозволяє інтегрувати локальні підходи до загальної концептологічної рамки [3; 5; 6; 7; 9; 10].

Узагальнення сучасних досліджень засвідчує багатовекторність підходів до аналізу орнітонімів – від семантики фразеологізмів і символіки птахів у літературі до когнітивного моделювання зоонімічних концептів. У цьому контексті особливої уваги заслуговують праці, присвячені вербалізації концепту «птах» у межах української мовної картини світу. Так, І. Серебрянська досліджує лінгвокультурні стереотипи птахів-віщунів у творчості Михайла Стельмаха, акцентуючи на їхній сакральній, пророчій та емоційній функції [8]. Т. Вільчинська аналізує концепт «лелека» як етнонаціональний маркер, що вербалізує уявлення про родинність, оберіг і циклічність життя [1]. І. Казимир у дисертаційному дослідженні окреслює структурні, семантичні та асоціативні параметри концепту «птах» у мовній картині світу українців, підкреслюючи його символічну багатозначність [4].

Попри наявність окремих досліджень, присвячених вербалізації концепту «птах» у лінгвокультурному та літературному контекстах, на сьогодні відсутні праці, які б комплексно систематизували фактичний матеріал з орнітологічної лексики як вербалізованих концептів у художньому просторі давньогрецького роману Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт». Саме ця наукова лакуна визначає актуальність обраної теми та зумовлює потребу в її ґрунтовному аналізі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз орнітонімів як вербалізованих концептів у наративному дискурсі Ахілла Татія, з урахуванням їхньої семантичної, функціональної та поетичної ролі. Такий підхід дозволяє виявити, як птахи в романі перетворюються на когнітивні маркери, що активують культурні сценарії, жанрові очікування та міфологічні моделі, і як концепт «птах» стає засобом естетизації, символізації та риторичної гри в межах античного художнього мислення.

Фактичний матеріал дібрано з тексту давньогрецького роману II ст. н.е. Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» [11] з власним перекладом українською мовою усіх фрагментів.

Виклад основного матеріалу. У межах когнітивної лінгвістики *концепт* прийнято розглядати як ментальну одиницю, що структурує знання, уявлення та досвід, пов'язаний із певним об'єктом, явищем або категорією. «Незважаючи на розбіжності у визначенні терміна «концепт», більшість лінгвістичних студій окреслюють такі ознаки концептів: ментальна природа (концепт розглядається як ментальна одиниця свідомості); комплексність (концепт спрямований на всестороннє вивчення мови з урахуванням когнітивних, асоціативних, культурологічних, етнічних особливостей, тощо); умовність та нечіткість, що пояснюється різним рівнем індивідуального та колективного пізнання; мінливість, що пов'язана з мінливістю навколишнього світу людини (концепт не може бути статичним, оскільки його структура постійно насичується новими елементами)» [2, с. 64].

У художньому тексті концепт реалізується через вербалізацію – мовне втілення, яке може охоплювати лексеми, фразеологізми, метафори, алюзії, стилістичні фігури та жанрові конструкції. Вербалізований концепт не є тотожним окремому слову: він може бути репрезентований цілою мережею мовних засобів, що активують певний культурний сценарій або образну модель.

У романі Ахілла Татія концепт «птах» вербалізується через систему орнітонімів, які функціонують як семантичні маркери різних когнітивних доменів – природи, влади, кохання, смерті, риторики, міфу. Наприклад, лексема *ὁ ὄρνις* виконує узагальнювальну функцію, але в контексті порівнянь, метафор і екфрази вона активує концепти хижості, сакральності, краси або трансцендентності. Видові назви птахів – *ταῖς, αἰτὸς, χελιδόν, ἀηδών, οἰωνός* – вербалізують концепти декоративності, пророцтва, міфологічної трансформації, риторичної іронії тощо.

На думку І. Кузнецової, «**орнітонім** – це номінативна одиниця, представлена окремим словом або словосполученням, яка служить для виділення, індивідуалізації та ідентифікації одного птаха серед інших птахів. Один і той самий орнітонім у різних мовах може бути пов'язаний із різними рисами характеру людини, може вживатися в різних значеннях» [5, с. 143].

Орнітоніми в романі Ахілла Татія – це не просто лексеми, а мовні репрезентації концептів, що формують когнітивну структуру художнього світу. Їхнє функціонування у наративному дискурсі дозволяє виявити, як мова моделює уявлення про птаха як істоту, знак, персонаж і риторичний ресурс, і як концепт «птаха» стає засобом естетизації, символізації та жанрової гри в межах античного художнього мислення.

Ядром концепту серед досліджуваних назв птахів виявилася лексема із загальним значенням **ὁ ὄρνις** (птаха), яка зафіксована у тексті роману Ахілла Татія 31 раз. Серед видових назв найбільш вживаними є лексеми **ὁ, ἡ ταῶς** (павич, пави) – 7 слововживань, **ἡ χελιδὼν** (ластівка) та **ὁ ἀετός** (орел) – по 4 слововживання. Інші орнітоніми становлять периферію і мають поодинокі вживання: **ἡ ἀηδὼν** (соловей) та **ὁ οἰωνός** (птаха, переваж. хижий) по 3 фіксації, **ὁ ἔλωψ** (одуд), **ὁ κύκνος** (лебідь) та **ὁ ψιττακός** (папуга) – по 2 фіксації, а **ὁ κίρκος** (яструб), **ὁ κολοῖός** (галка) та **ἡ κορώνη** (ворона) – вживаються по 1 разу.

Концепт **ὁ ὄρνις** (птаха) у наративному дискурсі Ахілла Татія набуває багатовимірного наповнення: він охоплює естетичне, міфологічне, пророче, еротичне, сакральне та іронічне. Вербалізація ж цього концепту здійснюється через лексеми, порівняння, метафори, екфрасичні описи та алюзії, що формують складну образну систему тексту.

Птахи в романі Татія часто мають омінальну або символічну функцію, що відображено у *epitetaх* **ὄρνις ὠμηστής** (2,37,3; 2,37,4) – *кровожерливий, хижий птах*; **ὄρνις ἱερός** (3,24,3) – *святищенний птах*; **ὄρνις νεκρός** (3,25,3) – *мертвий птах*. Здебільшого ж орнітонім **ὁ ὄρνις** фігурує у романі як загальний термін, що охоплює усіх птахів. Зокрема, у *компаративемах* з тексту роману натрапляємо на порівняння розбійників з птахами, що позначає раптовість, швидкість і легкість їхньої втечі: *ἀρπάζουσι τὴν ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν καὶ ἐνθήμενοι τῷ σκάφει, ἐμβάντες εὐθὺς ὄρνιθος δίκην ἀφίπτανται* (2,18,4) – *[розбійники] викрадають мою сестру, кладуть її в човен, і, сівши, одразу злітають, мов птахи*.

В іншому фрагменті роману (3,25) Ахілл Татій подає екфрасичний опис фенікса, який поєд-

нує міфологічну символіку, риторичну пишність і культурну інтертекстуальність. Натрапляємо на низку порівнянь, де він зіставляє птаха фенікса з іншим птахом – павичем, який є еталоном краси, символом пишноти та імперської величі: *Φοῖνιξ μὲν ὁ ὄρνις ὄνομα, τὸ δὲ γένος Αἰθίοψ, μέγεθος κατὰ ταῶνα· τῇ χροίᾳ ταῶς ἐν κάλλει δεύτερος* (3,25,1) – *Це птах на ім'я Фенікс, родом з Ефіопії, розміром як павич; за кольором пера – другий після павича в красі; з царем, що вирушає в подорож: ἔπεται δὲ αὐτῷ χορὸς ἄλλων ὄρνιθων ὥσπερ δоруφόρων, καὶ ἔοικεν ὁ ὄρνις ἀποδημοῦντι βασιλεῖ καὶ τὴν πόλιν οὐ πλανᾶται τὴν Ἥλιου* (3,25,5) – *Його супроводжує зграя інших птахів, наче охороняючи, і він нагадує царя, що вирушає у подорож, не блукаючи місцем Сонця; а також з особливим синім кольором троянд: κυάνεός ἐστιν, ῥόδοις ἐμφερέης, εὐειδὴς τὴν θεάν, ἀκτίσι κομᾶ, καὶ εἰσὶν αὗται πτερῶν ἀνατολαί* (3,25,3) – *Він має синюватий відтінок, схожий на троянди, приємний на вигляд, з гривною з променів – це сходи його пір'я*.

Образ птаха письменник вербалізує через яскраві *метафори*, у яких фенікс уособлює слугу або сина Сонця: *αὐχεῖ τὸν Ἥλιον δεσπότην* (3,25,2) – *він [птаха фенікс] величає Сонце як свого володаря, що перетворює птаха на міфологічне сонячне створіння: ἡ κεφαλὴ μαρτυρεῖ ἐστεφάνωσε γὰρ αὐτὴν κύκλος εὐφύης· ἡλίου δὲ ἐστὶν ὁ τοῦ κύκλου στέφανος εἰκὼν* (3,25,2) – *його голова це підтверджує: її увінчує гармонійне коло – вінок, що є образом сонячного диска* (голова фенікса – іконографічний символ Сонця, його божественний зв'язок з космічними силами). Як зазначає Р. Чіоффі, «фенікс уособлює не лише божественне видовище, а й театральність імперського погляду – естетизоване утвердження порядку серед екзотичного ландшафту» [12, с.142], що підсилює символічну функцію птаха як посередника між природним і сакральним, між міфом і політичною репрезентацією.

Ахілл Татій метафорично називає фенікса *поховальним софістом* (ἐπιτάφιος σοφιστής (3,25,6), що здійснює обрядове переміщення душі від життя до смерті через сакральну подорож – *переселення мертвого птаха* (**ὄρνιθος** метοικία νεκροῦ (3,25,6). Отже, фенікс як концепт вербалізує ідеї відродження, сакрального переходу та культурної гідності.

У фрагменті з роману, де описується сад з маєтку Клітофонта, ми бачимо тонко стилізовану екфразу, де птахи не просто живі істоти, а учасники естетизованого простору маєтку. Тут автор згадує велику кількість різноманітних птахів. Вони поді-

ляються на приручених (**ὄρνιθες χειροήθεις**), що мешкають біля гаю, та вільних, які мають «вільне крило» (**ἐλεύθερον ἔχοντες τὸ πτερόν**) і граються на вершинах дерев. Ручні птахи – **ταῶς** (павич), **κύκνος** (лебідь), **ψιττακός** (папуга) – описані через поетичну образність: лебідь пов'язаний з водяними джерелами, папуга – з кліткою, а павич вражає своєю барвистістю серед квітів: **ὁ κύκνος περὶ τὰς τῶν ὑδάτων πίδακας νεμόμενος, ὁ ψιττακός ἐν οἰκίσκῳ περὶ δένδρων κρεμάμενος, ὁ ταῶς τοῖς ἄνθεσι περισύρων τὸ πτερόν** (1,15,8) – *лебідь випасається біля водяних джерел, папуга висить у клітці біля дерева, павич волочить пір'я серед квітів*. Усе це створює синестетичну картину, де кольори пір'я і квітів переплітаються у глибокій метафорі, яка ототожнює фауну з флорою: **ἦν ἄνθη πτερῶν** (1,15,8) – *це були квіти з пір'я*. Співці – цвіркуни і ластівки (**ὁ τέττιξ, ἡ χελιδὼν**) – виконують функцію поетичних символів. Цвіркуни співають про ложе Еос, богині світанку, а ластівки – про трапезу Терей, натякаючи на міф про жорстокість і трансформацію Філомели: **οἱ ὦδοι δέ, τέττιγες καὶ χελιδόνες**: **οἱ μὲν τὴν Ἡοῦς ἄδοντες εὐνήν, αἱ δὲ τὴν Τηρέως τράπεζαν** (1,15,7) – *А співці – це цвіркуни й ластівки: одні співали про ложе Еос, інші – про трапезу Терей*. Тут же працює алюзія на античні сюжети, що естетизують природу через міф і трагедію.

Пір'я птахів Ахілл Татій інтерпретує як «пишне вбрання» (**στολή**) – ще один приклад метафоричного перенесення на сферу одягу й краси: **ἀντέλαμπε δὲ ἡ τῶν ἀνθρώπων θεά τῇ τῶν ὀρνίθων χροίᾳ καὶ ἦν ἄνθη πτερῶν** (1,15,8) – *І вид квітів сяяв у барвах птахів – це були квіти з пір'я*. Порівняння квітів і пір'я птахів (**ἄνθη πτερῶν**) – це поетична метафора, що стирає межу між флорою і фауною, створюючи естетичний синтез. У цьому фрагменті автор не просто описує птахів – він інсценує їх як декоративних акторів у театрі маєтку, де природа, міф і людське упорядкування переплітаються у симфонію стилю та алюзій.

У тексті роману натрапляємо на випадки метонімічного вживання іменника **τὸ πτερόν** (крило) у значенні загальної назви птаха (**ὁ ὄρνις**), що відповідає античній поетичній традиції, де ознака руху або летючості позначає саму істоту: **ἡ δὲ Φῆμη ὕδατος ὑγρότερα, πνεύματος δρομικώτερα, πτερῶν ταχύτερα** (6,10,4) – *А слава – вологіша за воду, стрімкіша за вітер, швидіша за крила (за птахів)*.

Орнітонім **ὁ, ἡ ταῶς** (павич, пава) має найбільшу кількість вживань серед назв видів птахів (7 слововживань). У романі Ахілла Татія павич не лише виконує декоративну функцію, що сприяє

створенню мальовничого тла опису саду у маєтку Клітофонта (1,15,8), але й вербалізує концепти риторичної маніпуляції та еротичного наближення. У сцені з Сатиром павич стає приводом для ініціації розмови, що має на меті підготовку дівчини до любовного досвіду: **Βουλόμενος οὖν εὐάγων τὴν κόρην εἰς ἔρωτα παρασκευάσαι, λόγων πρὸς τὸν Σάτυρον ἡρχόμεν, ἀπὸ τοῦ ὀρνίθου λαβὼν τὴν εὐκαιρίαν** (1,16,1) – *Бажаючи підготувати дівчину до легкого входження в любов, я почав розмову з Сатиром, скориставшись нагодою, яку дав птах*.

Поведінка павича – розпускання хвоста у присутності самки – експлікується наративом як метафора залицяння, вбудована у жанрову парадигму романтичного зваблення: **ἔτυχε γὰρ τύχῃ τινὶ συμβὰν τότε τὸν ὄρνιν ἀναπτερῶσαι τὸ κάλλος καὶ τὸ θέατρον ἐπιδεικνύναι τῶν πτερῶν**, **Τοῦτο μέντοι οὐκ ἄνευ τέχνης ὁ ὄρνις**, **ἔφην, "ποιεῖ ἄλλ' ἔστι γὰρ ἐρωτικός: ὅταν γοῦν ἐπαγαγέσθαι θέλῃ τὴν ἐρωμένην, τότε οὕτως καλλωπίζεται** (1,16,2) – *Сталося так, що птах випадково розгорнув свою красу і показав театральне видовище своїх пір'я*. *“Це, однак, – сказав я, – птах робить не без мистецтва; адже він еротичний: коли хоче звабити свою кохану, тоді й прикрашається таким чином*.

Опис пір'я, яке розкривається наче барвистий луг із «золотом» і «очима», постає прикладом екфрастичного мислення, де природний елемент перетворюється на витвір мистецтва, а зорові образи виконують функцію естетичного та символічного впливу на глядача: **ὁρᾷς ἐκείνην τὴν τῆς πλατάνου πλησίον;** (**δείξας θήλειαν ταῶνα**) **"ταύτη νῦν οὗτος τὸ κάλλος ἐπιδείκνυται λειμῶνα πτερῶν. ὁ δὲ τοῦ ταῶ λειμῶν εὐανθέστερος, πεφύτευται γὰρ αὐτῷ καὶ χρυσὸς ἐν τοῖς πτεροῖς, κύκλῳ δὲ τὸ ἄλουργές τὸν χρυσὸν περιθέει τὸν ἴσον κύκλον, καὶ ἔστιν ὁφθαλμὸς ἐν τῷ πτερῷ"** (1,16,3) – *«Бачиш он ту, біля платана?» (вказавши на самицю павича). «Ось для неї він зараз демонструє свою красу – луг із пір'я. А луг павича ще квітучіший: у його пір'я росте навіть золото, а пурпур навколо обрамляє золото рівним колом, і в пір'я є око»*. Таким чином, павич у Татія – це не лише об'єкт споглядання, але й активний учасник риторики кохання, що синхронізується з дієвими намірами наратора.

Концепт **ὁ ἀετός** (орел) зафіксований у тексті роману чотири рази. Орел – це хижий птах із гострим зором і могутніми крилами, який у багатьох культурах символізує владу, силу та небесну велич. У романі Ахілла Татія цей концепт вербалізується через епізод жертвопринесення, де орел раптово перериває весільну церемонію, викра-

даючи жертву. Його дія – раптове захоплення жертви – сприймається як знамення, що потребує тлумачення віщунів: ἐγγένοι δέ τι τοιοῦτον· ἐπειδὴ θυσάμενος ὁ πατὴρ ἔτυχε καὶ τὰ θύματα ἐπέκειτο τοῖς βωμοῖς, **ἀετός** ἄνωθεν καταπτάς ἀρπάζει τὸ ἱερεῖον· σοβοῦντων δὲ πλέον οὐδὲν ἦν· ὁ γὰρ **ὄρνις** ὥχετο φέρων τὴν ἄγρην (2,12,2) – *І сталося ось що: коли батько приніс жертву, і жертвовне м'ясо вже лежало на вівтарях, орел раптово спустився згори й схопив жертву. Попри метушню, нічого не вдалося – птах полетів, несучи здобич.* Орел тут виконує функцію оракула, а орнітонім ὁ ὄρνις вербалізує пророчий статус птаха, що вимагає сакрального тлумачення. У наступному фрагменті батько звертається до віщунів, і ті тлумачать це як знак, що слід принести жертву Зевсу Ксенію біля моря – адже орел полетів саме в тому напрямку.

Орел не лише виконує пророчу функцію, а й стає символом царювання, що перегукується з його роллю у грецькій міфології як птаха Зевса і підкріплюється порівняльним зворотом: ἀπάντων ὀρνίθων βασιλέα «*цар усіх птахів*»: ἐγὼ δὲ ταῦτα ὡς ἐγένετο **τὸν ἀετόν** ὑπερεπήνουν καὶ δικαίως ἔλεγον ἀπάντων ὀρνίθων εἶναι βασιλέα (2,12,3) – *А я, побачивши це, вихваляв орла і справедливо казав, що він – цар усіх птахів.* Тут орнітонім ὁ ἀετός переходить від простої ознаки до емблеми влади.

Орнітолексми **ἡ ἀηδὼν** (соловей), **ὁ ἔποψ** (одуд, вудвуд) та **ἡ χελιδὼν** (ластівка) автор згадує у розповіді міфу про Терей, його дружину Прокну і сестру Прокну – Філомелу. У романі Ахілла Татія ці концепти вербалізуються через орнітоніми, що слугують знаками міфологічної трансформації: **Ἀηδὼν** καὶ **χελιδὼν** καὶ **ἔποψ**, πάντες ἄνθρωποι καὶ πάντες **ὄρνιθες**. **ἔποψ** ὁ ἀνὴρ· αἱ δύο γυναῖκες, **Φιλομήλα χελιδὼν**, καὶ **Πρόκνη ἀηδὼν** (5,5,2) – *Соловей, ластівка і одуд – усі вони [були] людьми і всі [стали] птахами. Одуд – це чоловік; дві жінки: Філомела – ластівка, Прокна – соловей.* Переказ цього міфу через орнітоніми подається у формі екфрастичного опису зображення в храмі, що перетворює міф на алегорією насильства, мовчання й помсти. Порівняльний зворот у реченні – не просто стилістичний засіб, а жанровий міст між міфом і романом, що дозволяє інтегрувати трагедійний дискурс у прозовий наратив.

Ахілл Татій поєднує опис реальних птахів, використовуючи лексеми **ὁ κίρκος** (яструб) та **ἡ χελιδὼν** (ластівка) з міфологічною алюзією, що веде до сцени зображення міфу про Філомелу: **χελιδόνα κίρκος** διώκων τὴν Λευκίππην εἰς τὴν κεφαλὴν πατάσσει τῷ πτερῷ (5,3,3) – *яструб, переслідуючи ластівку, вдарив Левкіппу крилом по*

голови. Цей епізод інтерпретуємо як зловісне знамення, **οἰωνὸς πονηρός** (5,3,3) – *зловісний знак.*

У романі концепт **ὁ οἰωνός** вербалізується через лексеми, що позначає віщого птаха, і набуває значення «знамення». Клітофонт звертається до Зевса із проханням пояснити його значення, показавши **σαφέστερον οἰωνόν** (5,3,3) – *ясніше знамення.* В іншому епізоді читаємо, як батько Клітофонта приносить жертву в честь весілля свого сина, але орел, викравши жертву з вівтаря, стає знаком божественного заперечення шлюбу: καλεσάμενος δὲ μάντις ὁ πατὴρ καὶ τερατοσκόπους **τὸν οἰωνόν** διηγεῖται (2,12,2) – *А батько, покликавши віщунів і тлумачів знамення, розповідає їм про знак.*

Орнітонім **ὁ κολοῖός** (галка) з'являється у фрагменті, який можна вважати блискучим прикладом жанрової пародії, де Татій стилізує жіночу красу як риторичну фікцію, а її викриття – як розвінчання міфу: γυναῖκί μὲν γὰρ πάντα ἐπίπλαστα, καὶ τὰ ῥήματα καὶ τὰ σχήματα· κἄν εἶναι δόξη καλή, τῶν ἀλειμμάτων ἢ πολυπράγμων μηχανή. καὶ ἔστιν αὐτῆς τὸ κάλλος ἢ μύρων, ἢ τριχῶν βαφῆς, ἢ καὶ φαρμάκων· ἂν δὲ τῶν πολλῶν τούτων γυμνώσης δόλων, εἴοικε **κολοῖῳ** γεγυμνωμένῳ τῶν τοῦ μύθου πτερῶν (2,38,2) – *Бо в жінки все штучне – і слова, і постанови; і якщо здається, що вона гарна, то це витвір хитромудрої машини мазей. Її краса – це або пахощі, або фарба для волосся, або навіть зілля. А якщо ти здереш із неї всі ці численні хитрощі – вона схожа на галку з міфу, позбавлену пір'я.* Порівняння з міфологічним птахом, позбавленим пір'я, функціонує як деконструкція естетичного образу в межах романної іронії. Таким чином, орнітонім ὁ κολοῖός вербалізується як інструмент жанрової іронії, що підважує традиційні уявлення про жіночу красу, перетворюючи її на міфологічну ілюзію, позбавлену автентичності.

Орнітонім **ἡ κορώνη** (ворона) у тексті роману фігурує у порівнянні тривалості життя слона і не просто «ворони», а ворони Гесіода, яка є символом довголіття (з твору «Роботи і дні» (рядок 968), де Гесіод наводить таблицю тривалості життя істот: ворона живе дев'ять поколінь людей): βίον γὰρ αὐτοῦ λέγουσιν ὑπὲρ **τὴν Ἡσιόδου κορώνην** (4,4,3) – *Кажуть, що його [слона] життя понад ворони Гесіода.* Таким чином, тривалість життя слона в романі перевищує навіть легендарну довговічність ворони Гесіода, що підкреслює гіперболізовану природу цього порівняння.

Висновки. У романі Ахілла Татія орнітоніми функціонують не лише як лексичні одиниці, а як вербалізовані концепти, що репрезентують складні ментальні утворення, пов'язані з природою,

міфом, риторикою, владою, коханням і смертю. Кожна назва птаха активує певний концепт, який у межах художнього тексту набуває конкретного образного, символічного або жанрового наповнення. Так, концепт «птаха» вербалізується через загальну лексему, що охоплює множину істот (ὁ ὄρνις), але водночас виконує функцію знамення, метафори, порівняння, алюзії чи екфрази. Ахілл Татій демонструє виняткову майстерність у створенні екфраз, особливо в описах птахів, таких як ефіопський Фенікс (3,25, 1–7) та пава (1,16, 1–3), що набувають символічного та естетичного значення в структурі нарративу.

У межах когнітивної поетики орнітоніми постають як семантичні вузли, що активують культурні сценарії, жанрові очікування та міфологічні моделі. Наприклад, концепт «павич» вербалізується як образ декоративної краси, еротичного зваблення і риторичного театру, тоді як «орел» – як концепт царственості, божественного

знаку і пророчого втручання. Ластівка, соловей і одуд – у контексті міфу про Філомелу – вербалізують концепт трансформації, мовчання і помсти, а галка – концепт розвінчаної краси, що функціонує в межах романної пародії.

Таким чином, орнітоніми в романі – це не просто назви птахів, а мовні репрезентації концептів, що структурують художній простір, формують алюзійне поле тексту і забезпечують когнітивну взаємодію між автором, персонажами і читачем. Їхня вербалізація у тексті є результатом складної семантичної гри, де птахи постають як знаки, символи, персонажі і ритори, а концепт «птаха» – як багатовимірною когнітивна структура, що поєднує біологічне, культурне, міфологічне і поетичне.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо порівняльний аналіз орнітонімів як вербалізованих концептів у нарративних дискурсах давньогрецьких письменників II ст. – Ахілла Татія та Лонга.

Список літератури:

1. Вільчинська Т. П. Концепт «лелека» в українській етнонаціональній картині світу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : *Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2014_11_5
2. Джеріх О. С. «Концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2018. Вип. 35–36. С. 61–69.
3. Івасюта М. І. Орнітологічні назви-символи у творах письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст. *Молодий вчений*. 2021. № 10 (98). С. 321–325.
4. Казимир І. І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: афтореф. дис на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 19 с.
5. Кузнєцова І. В., Артеменкова О. К. Значення орнітонімів у складі англійських фразеологізмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. №43. Т. 2. С. 142–145.
6. Кульбабська О. В. Орнітологічні слова-символи в поетичному просторі Ніни Царук. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). №5. Ч. 1. С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.1/07>
7. Литвиненко Я. О. Орнітолексика як об'єкт лінгвістичних студій. *Лінгвістика: збірник наукових праць* / за ред. проф. Глуховцевої К.Д. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2018. № 1 (38). С. 31–41.
8. Серебрянська І. М. Лінгвокультурні стереотипи птахів-віщунів у творчості Михайла Стельмаха. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2020. Вип. 87. С. 51–56.
9. Тимошук Н. М. Фразеологізми з компонентом-орнітонімом у лексичній системі англійської мови. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2019. № 2 (18). С. 249–255.
10. Шуленок О. С. Семантико-структурні й лінгвокультурні особливості фразеологізмів із компонентом-орнітономом «горобець» у сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 2. С. 79–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.2.14>
11. Achilles Tatius / with an English translation by S. Gaselee, M. A. Fellow and Librarian of Magdalene College. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; London : William Heinemann LTD, 1984. 461 p.
12. Cioffi R. Where the Wild Things Are: Achilles Tatius and Egyptian Animals. *Egypt, Ethiopia, and the Greek Novel: Between Representation and Resistance*. Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 59–90. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780192870537.003.0003>
13. Green A. Birds in Roman Life and Myth (Global Perspectives on Ancient Mediterranean Archaeology 1). London ; New York : Routledge, 2023. 248 p.
14. Hough J. N. Bird Imagery in Roman Poetry. *The Classical Journal*. 1974. Vol. 70, No. 1 (Oct. – Nov.), P. 1–13. URL: <http://www.jstor.org/stable/3296348>

15. Makhmudova N.R. Comparative Study of Zoonym and Ornithonym Phraseology in English and Uzbek Languages. *American Journal of Education And Learning*. 2024. Vol. 2. No. 5. P. 104–108,
16. Maxmudova N. Bird Names Really Matter: Features of Ornithonymes in Language. *Theoretical & Applied Science*. 2021. No. 5. P. 116–118.
17. Mynott J. *Birds in the Ancient World*. Oxford : Oxford University Press, 2020. 480 p.

Chakal I. S. ORNITHONYMS AS VERBALIZED CONCEPTS IN THE NARRATIVE DISCOURSE OF ACHILLES TATIUS

This article presents a cognitive-semantic analysis of ornithonyms in the the ancient Greek novel of the 2nd century “Leucippe and Clitophon” by Achilles Tatius. The purpose of the research was to examine ornithonyms as verbalized concepts that represent complex mental structures related to nature, myth, rhetoric, aesthetics, power, and death, with attention to their semantic, functional, and poetic roles. The research explores how lexical items denoting birds activate cultural scenarios, allusions, and genre models, thereby shaping the conceptual sphere of the bird within the literary text. The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that in the article for the first time systematic analysis of ornithonyms, which form one of the largest lexical-semantic groups among zoonyms, has been carried out in the work “Leucippe and Clitophon”. The core of the concept among the studied bird names (the lexeme with the general meaning ὁ ὄρνις), as well as the most frequently used species-specific names (ὁ, ἡ ταῶς, ἡ χελιδὼν, ὁ ἀετός), and peripheral ornithonyms with rare occurrences in the text of the novel (ἡ ἀηδὼν, ὁ κύκνος, ὁ ψιττακός, ὁ κίρκος, ἡ κορώνη etc) are determined. Special attention is given to the functional multilayeredness of ornithonyms: the ways of verbalizing concepts through individual lexemes or artistic means (epithets, comparisons, metaphors), ekphrastic descriptions and allusions that form a complex figurative system of the text are characterized. Conclusions. Ornithonyms in the novel are not merely names of birds, but linguistic representations of concepts that structure the narrative space, generate an allusive field of the text, and facilitate cognitive interaction between author, characters, and reader. Their verbalization in the text is the result of a complex cognitive interaction, within which birds appear as signs, symbols, characters and rhetoricians, and the concept of "bird" is represented as a multidimensional structure intertwining natural, cultural, mythological and poetic features.

Key words: ornithonym, lexical semantics, concept, verbalization, narrative discourse, Ancient Greek language, Ancient Greek novel, Achilles Tatius.

Дата надходження статті: 28.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025